

Sağlık Bilimleri Öğrencilerinin COVID-19 Hakkındaki Bilgi, Tutum ve Davranışları: Derleme Çalışması

Health Sciences Students' Knowledge, Attitudes and Behaviors About COVID-19: A Review Study

Aygül KISSAL, Sümeyye KAVİCİ, Fatih OKAN, Fatma AVŞAR

ÖZ

COVID-19 pandemisinde sağlık profesyonelleri en riskli gruplar arasında yer almaktadır. Gelecek dönemlerde sağlık hizmetlerinin sunumundan sorumlu olacak olan sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19'a yönelik bilgi, tutum ve davranışları oldukça önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı; sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19'a karşı bilgi, tutum ve davranışlarını ölçen 2019-2020 yılları arasında yayınlanmış çalışmaların genel olarak incelenmesidir. Taramalar Haziran 2020 tarihinde bilgisayar destekli arama motorları olan Google Scholar, PubMed, ProQuest, Wiley Online Library, MedRxiv'de İngilizce "COVID-19, coronavirus, novel coronavirus, SARS-COV-2, knowledge, attitude, practice" ve Türkçe "COVID-19, koronavirüs, yeni koronavirüs, SARS-COV-2, bilgi, tutum, davranış" anahtar kelimeleri kullanılarak yapılmıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle Çin, Hindistan, Pakistan gibi Asya ülkelerinde yapılmasına rağmen Türkiye'de yapılan bir çalışma bulunmaktadır ve araştırmalar kesitsel araştırma türündedir. Araştırmalar incelendiğinde aynı alt başlıklar altında birbirine çok zıt sonuçların çıktığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: COVID-19, SARS-COV-2, Bilgi, Tutum, Davranış

ABSTRACT

Health professionals form the most riskful group in COVID-19 epidemic. The knowledge, attitudes and behaviours of health sciences students who will be responsible for providing health services in the future are of vital importance. The purpose of this study is to examine the studies measuring the knowledge, attitudes and behaviours of health sciences students that are published between 2019-2020. Scans were carried out with using computer-aided search engines Google Scholar, PubMed, ProQuest, Wiley Online Library, MedRxiv, using the keywords "COVID-19, coronavirus, novel coronavirus, SARS-COV-2, knowledge, attitude, practice" as English and "COVID-19, koronavirüs, yeni koronavirüs, SARS-COV-2, bilgi, tutum, davranış" as Turkish in June 2020. All the studies on this subject conducted on this subject are in the cross-sectional design and they are generally conducted in Asian countries such as China, Pakistan and India. However, there is only one study conducted in Turkey. When the studies are examined, it is observed that there are very opposite results under the same subtitles.

Keywords: COVID-19, SARS-COV-2, Knowledge, Attitude, Practice

Kissal A., Kavici S., Okan F., & Avşar F., (2020). Sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19 hakkındaki bilgi, tutum ve davranışları: Derleme çalışması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/ Journal of Higher Education and Science*, 10(3), 391-403. <https://doi.org/10.5961/jhes.2020.399>

Aygül KISSAL (✉)

ORCID ID: 0000-0003-4570-5031

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Tokat, Türkiye

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Health Science, Department of Nursing, Tokat, Turkey
aygul.kissal@gmail.com

Sümeyye KAVİCİ

ORCID ID: 0000-0003-3579-8545

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Tokat, Türkiye

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Health Science, Department of Nursing, Tokat, Turkey

Geliş Tarihi/Received : 24.07.2020

Kabul Tarihi/Accepted : 20.11.2020

Fatih OKAN

ORCID ID: 0000-0002-7544-9051

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Tokat, Türkiye

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Health Science, Department of Nursing, Tokat, Turkey

Fatma AVŞAR

ORCID ID: 0000-0001-7576-1902

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Tokat, Türkiye

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Health Science, Department of Nursing, Tokat, Turkey

GİRİŞ

COVID-19, Çin'in Vuhan Şehrinde, 31 Aralık 2019'da etiyojisi bilinmeyen pnömoni vakaları ile bildirilmiştir. Bu kişiler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanmıştır (S.B., 2020a). Ülkemizdeki ilk COVID-19 vakası ise 11 Mart 2020'de saptanmıştır (S.B., 2020b). 12 Temmuz 2020 tarihi itibarıyla küresel toplam vaka sayısı 12 milyon 552 bin 765 ve toplam ölüm sayısı 561 bin 617'dir ve yine aynı tarih itibarıyla Türkiye'deki toplam vaka sayısı 212 bin 993 ve toplam ölüm sayısı 5 bin 363'tür (S.B., 2020c; WHO, 2020).

Multidisipliner sağlık ekiplerinde ekip üyeleri karar verme, ilaç yönetimi, hasta bakımını değerlendirmeden sorumludur (Babiker et al., 2014; Hamza, Badary, & Elmazar, 2020). COVID-19 pandemisinde sağlık profesyonelleri, hastanelerde görevlerini yerine getirirken yüksek risk altındadır ve aynı zamanda pandemi koşulları strese de neden olmaktadır (Hawryluck et al., 2004; Meo, Abukhalaf, Alomar, Sattar, & Klonoff, 2020; Urooj, Ansari, Siraj, Khan, & Tariq, 2020). Mevcut karantina koşulları genel olarak yaşamın fizyolojik aşamalarını etkilemiş ve birçok sosyoekonomik, psikolojik, eğitimsel ve sağlıkla ilgili kaygıları tetiklemiştir (Meo et al., 2020). Bununla birlikte pandemi hâlâ devam etmektedir. Üniversite öğrencileri yaşam deneyimi az olan ancak daha fazla özerklik ve bağımsız yaşama ihtiyacı ile karakterize özel bir grubu temsil ettiği için algıları ve davranışları muhtemelen bu pandemiden daha fazla etkilenmektedir (Peng et al., 2020). Normal koşullar altında bile sağlık sektörü çalışanları hız ve zaman baskısı altında çalışmak ve duygusal talepleri karşılamak durumunda oldukları için çalışma yoğunluğuna en yüksek derecede maruz kalan gruptur (Blanco-Donoso, Garrosa, Moreno-Jiménez, Gálvez-Herrer, & Moreno-Jiménez, 2020; Eurofound, 2019). Pandemi süreci de göz önüne alındığında, sağlık bilimleri öğrencileri çalışmaya başladıkları zaman COVID-19'a maruziyet, iş stresi, ikincil travmatik stres, tükenmişlik, iş-aile çatışması, morbidite ve mortalite riskiyle karşı karşıya kalacaklardır (Blanco-Donoso et al., 2020; O'Sullivan & Phillips, 2019). Sağlık bilimleri öğrencileri hem toplumu temsil eden bir grubu oluşturmakta hem de gelecek dönemde toplum ihtiyaçlarını saptamak, sağlık hizmetlerinin planlamasını yapmak, toplumun korunmasını sağlamak, güvenli uygulamaları teşvik etmek, toplumu destek hizmetlerine yönlendirmek gibi sorumlulukları taşıyacak sağlık profesyonellerini teşkil edecekleri için (Andermann, 2016; Schoeb, 2016/4) bu bilgi ve becerileri kazanmaları kadar toplumun bilgi, tutum ve davranış düzeylerini bilmeleri önem taşımaktadır.

Bilgi, tutum ve davranışlar genel manada literatürde tanımlanmış olsa da ülkeler ve bölgeler arasında değişiklik göstermektedir. Salgın sürecinin etkili bir şekilde yönetilebilmesi için halkın bilgi, tutum ve davranışlarının incelenmesi ve oluşturulacak planlamaların bu doğrultuda yapılması önem taşımaktadır. Genel anlamda COVID-19 ile ilgili bilgi, tutum ve davranışları ölçen sınırlı sayıda ve nitelikte çalışma bulunmaktadır. Toplum üzerinde yapılan çalışmalarda en sık kullanılan COVID-19 bilgi kaynakları sosyal medya, internet ve televizyondur (Abdelhafiz et al., 2020). Kadınların (Rahman & Sathi, 2020; Zhong et al., 2020) ve öğrenim seviyesi daha yüksek olanların bilgi düzeyleri yüksek bulunmuştur (Abdelhafiz et al., 2020; Ferdous et al.,

2020; Rahman & Sathi, 2020; Tomar et al., 2020; Zhong et al., 2020). Bireyler hastalığın tehlikeli olduğunu düşünmekte ve kendilerinin veya aile üyelerinin virüse yakalanmasından endişe etmektedir (Abdelhafiz et al., 2020). Bireylerin büyük bir çoğunluğu kalabalık ortamlara gitmekten kaçınmakta, maske takmakta (Zhong et al., 2020), ellerini yıkamakta (Rahman & Sathi, 2020) ve yüzey temizliğine önem göstermektedirler (Ssebuufu et al., 2020). Bu koruyucu davranışları uygulama düzeyi kadınlarda erkeklere göre daha fazladır (Ferdous et al., 2020; Salman et al., 2020). COVID-19 salgını herkesi gözlük, N95 maskeleri, çift katmanlı eldivenler ve yüz siperleri gibi kişisel koruyucu ekipman kullanmaya ve metodik olarak dezenfeksiyon protokollerini izlemeye zorlamıştır (Bragazzi et al., 2020; Wu, Wu, Liu, & Yang, 2020) Ancak bazı kişiler geleneksel yöntemlerin (asitli meyve yemek, tuzlu suyla gargara yapmak gibi) koruyuculuğuna inanmaktadır (Tomar et al., 2020). Toplumun yansira özellikle gelecek dönemde sağlık hizmetlerinin sunumunda ön sıralarda görev alacak olan sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19'la ilişkili bilgi, tutum ve davranışları hakkında temel çalışmaların ne durumda olduğunun bilinmesi gereklidir.

Bu bağlamda bu literatür taramasının amacı; sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19'a karşı bilgi, tutum ve davranışlarını ölçen 2019-2020 yılları arasında yayınlanmış çalışmaların genel olarak incelenmesidir.

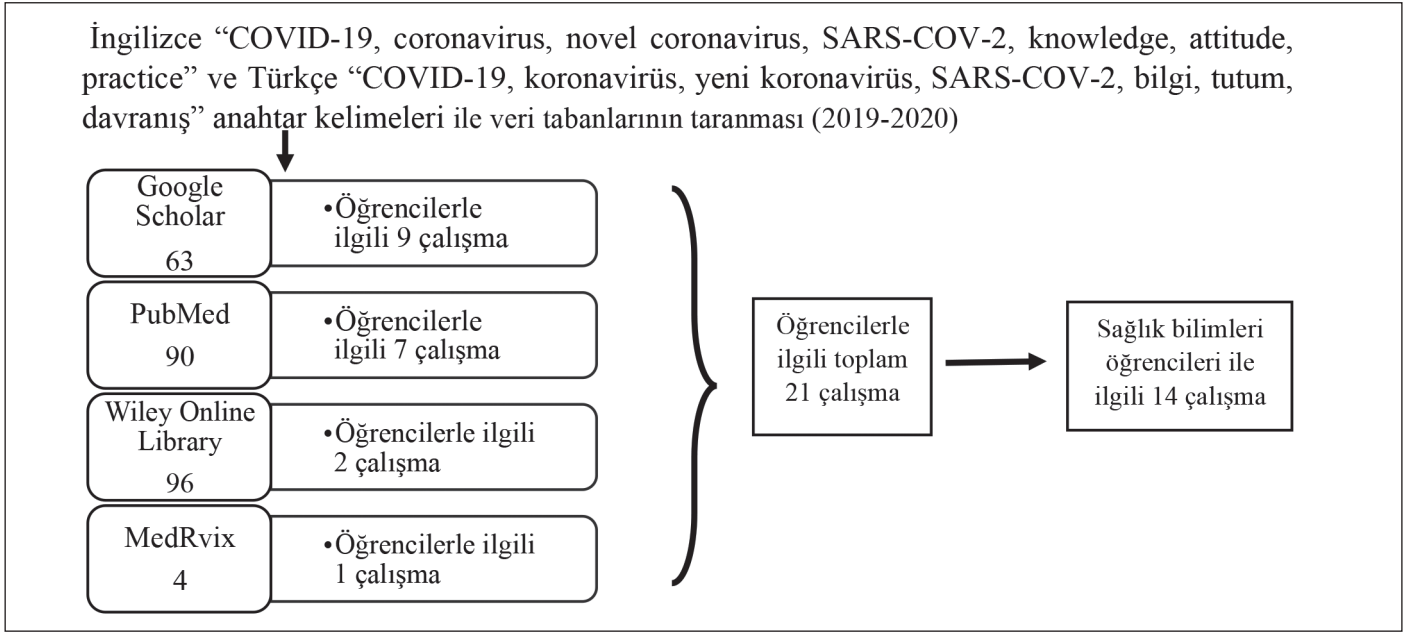
YÖNTEM

Bu çalışmada, sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19'a karşı bilgi, tutum ve davranışlarını incelemek amacıyla Haziran 2020 tarihinde bilgisayar destekli arama motorları olan Google Scholar, PubMed, ProQuest, Wiley Online Library, MedRvix'de İngilizce "COVID-19, coronavirus, novel coronavirus, SARS-COV-2, knowledge, attitude, practice" ve Türkçe "COVID-19, koronavirüs, yeni koronavirüs, SARS-COV-2, bilgi, tutum, davranış" anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Taramalarda COVID-19, coronavirus, novel coronavirus, SARS-COV-2 kelimelerinin kullanımıyla aynı sonuçların çıkması üzerine tarama "COVID-19, knowledge, attitude, practice" sözcükleriyle tekrar yapılmıştır. Tüm bu işlemlerin sonucunda 243 araştırma makalesine ulaşılmıştır. Daha sonra elde edilen sonuçlar araştırmacılar tarafından yapılan üçüncü bir değerlendirme ile öğrenciler üzerinde yapılan çalışmaları içeren 21 araştırma makalesine indirgenmiştir. Son olarak sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde yapılan 14 araştırma makalesi değerlendirilmeye alınmıştır.

Çalışmada dünyadaki sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19 bilgi, tutum ve becerilerini inceleyen, Ocak 2019- Haziran 2020 yılları arasında yapılmış, tam metnine ulaşılabilen araştırma makaleleri incelenmiştir. Taramanın yapıldığı tarihlerde tam metnine ulaşılamayan makaleler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Tarama sonucunda farklı bir alana ait olan yalnızca bir Türkçe makaleye ulaşılmıştır bu yüzden İngilizce'den başka dilde yazılmış olan makaleler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Veri tarama akış şeması Şekil 1'de görülmektedir.

BULGULAR

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle kesitsel araştırma tasarımıyla olup; Çin, Hindistan, Pakistan gibi Asya ülkelerinin

Şekil 1: Veri tarama akış şeması.

de yapılmıştır (Hamza et al., 2020; Ikhlag, Bint-E-Riaz, Bashir, & Ijaz, 2020; Jamdar, 2020; Lincango-Naranjo et al., 2020; Maheshwari, Gupta, Sinha, & Rawat, 2020; Modi et al., 2020; Olum et al., 2020; Peng et al., 2020; Salman et al., 2020; Taghrir, Borazjani, & Shiraly, 2020; Wogayehu, Taye, Chisha, & Faraja, 2020; Yakar, Öztürk Kaygusuz, Pirincci, Onalan, & Ertekin, 2020; Yang et al., 2020). Türkiye’de ise yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır (Yakar et al., 2020). Çalışmaların katılımcıları tıp (Abdelhafiz et al., 2020; Alzoubi et al., 2020; Ikhlag et al., 2020; Lincango-Naranjo et al., 2020; Maheshwari et al., 2020; Meo et al., 2020; Modi et al., 2020; Olum et al., 2020; Peng et al., 2020; Salman et al., 2020; Taghrir et al., 2020; Yakar et al., 2020; Yang et al., 2020), hemşirelik (Alzoubi et al., 2020; Ikhlag et al., 2020; Jamdar, 2020; Modi et al., 2020; Wogayehu et al., 2020), eczacılık (Salman et al., 2020; Wogayehu et al., 2020), diş hekimliği (Ikhlag et al., 2020; Modi et al., 2020), yardımcı sağlık görevliliği (Ikhlag et al., 2020; Modi et al., 2020; Salman et al., 2020) gibi bölümlerin öğrencilerinden oluşmaktadır. Genel sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde çalışılmış araştırmalar da bulunmaktadır (Ikhlag et al., 2020; Modi et al., 2020; Salman et al., 2020; Wogayehu et al., 2020). İncelenen araştırmalar Tablo 1’de sunulmuştur.

Öğrencilerin COVID-19 Bilgileri

İncelenen araştırmalardaki katılımcıların yeni koronavirüs hakkındaki bilgi düzeyleri değişkenlik göstermektedir. Bazı araştırmada bilgi sahibi olma oranı %92,7 iken (Maheshwari et al., 2020) bazılarında ise bu oran %50’lere kadar düşmektedir (Salman et al., 2020). Virüsün adının başlangıçta 2019-nCoV olduğunu ve daha sonra SARS-CoV-2 olarak değiştirildiğini (Modi et al., 2020; Yang et al., 2020) ve yeni koronavirüsün aşısının olmadığını (Salman et al., 2020; Wogayehu et al., 2020) bilen öğrencilerin sayısı oldukça azdır. Öğrencilerin yarısından fazlası COVID-19’a karşı kanıtlanmış bir tedavi yöntemi olma-

dığının farkında değildir (Salman et al., 2020). Sağlık bilimleri öğrencileri tarafından kullanılan bilgi kaynakları bilimsel makaleler, video konferanslar ve sosyal medyadır (Ikhlag et al., 2020; Lincango-Naranjo et al., 2020; Salman et al., 2020). Öğrenciler medyada COVID-19 ile ilgili haberlere kendi istekleri dışında maruz kaldıklarını ifade etmektedir (Maheshwari et al., 2020). Dergi veya makaleleri ve internet sitelerini temel bilgi kaynağı olarak kullanan öğrenciler daha yeterli bilgiye sahiptir (Olum et al., 2020). Bu nedenle, özellikle bulaşıcı hastalıklar ve pandemilerde, sağlığın geliştirilmesini sağlamak için acilen internetin kullanım yollarının bulunması gereklidir (Hamza et al., 2020). Elektronik kaynaklara erişimi düşük olan taşrada yaşayan öğrencilerin bilgi düzeyleri, şehir merkezlerinde yaşayan öğrencilere göre oldukça düşük bulunmuştur (Wogayehu et al., 2020). Bilgi düzeyindeki eşitsizlik, sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19 veya diğer olası benzer pandemilerle başa çıkma yetenekleri ile ilgili endişeleri gündeme getirmektedir (Hamza et al., 2020). Bunun giderilmesi için tüm sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19 ve afetlere hazırlığa yönelik enfeksiyon riski, ciddiyeti ve sonuçları hakkında periyodik eğitimler alması gerekmektedir (Hamza et al., 2020; Ikhlag et al., 2020; Lincango-Naranjo et al., 2020; Modi et al., 2020). Çevrimiçi kaynaklara kolay erişim sağlanması öğrencilerin doğru bilgiye ulaşmasını kolaylaştırabilir (Olum et al., 2020). Hemşirelik ve tıp öğrencilerinin bilgi düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Ikhlag et al., 2020; Modi et al., 2020). Bu nedenle verilecek olan eğitim programları daha düşük farkındalık seviyesine sahip sağlık meslek gruplarının öğrencileri hedef almalıdır (Ikhlag et al., 2020).

Öğrenciler öksürük, nefes darlığı, ateş ve yorgunluğun ana semptom olduğunu ve rutin olarak destekleyici tedavi uygulandığını büyük oranda bilmektedirler (Hamza et al., 2020; Lincango-Naranjo et al., 2020; Maheshwari et al., 2020; Olum et al.,

2020). Ayrıca alkol bazlı el dezenfektanının, maske takmanın koruyucu önlemler olduğunun farkındadırlar (Lincango-Naranjo et al., 2020) ancak öğrencilerin yarısı normal vatandaşların da cerrahi maske takması gerektiğini düşünmektedir (Maheshwari et al., 2020). Maske kullanımı ve solunum cihazı kullanılması hakkında en yüksek orandaki doğru yanıtları ise hemşirelik ve tıp öğrencileri vermiştir (Modi et al., 2020). COVID-19 bilgi düzeyi ile son sınıf ve klinik dönemde olma arasında ilişki bulunmuştur (Olum et al., 2020; Yakar et al., 2020). Bu durum ihtiyaç anında değerlendirmek açısından COVID-19 hastalarının tedavi ve bakımında saha deneyimi bulunan öğrencileri daha iyi bir konuma getirmektedir (Olum et al., 2020).

Öğrencilerin COVID-19 Tutumları

Bilgi, olumlu tutumlar oluşturmak ve olumlu davranışları teşvik etmek için bir ön koşuldur. Psikolojik olarak tutum sözel ifadelerin birer davranış olarak tanımlanmasıdır. Sosyolojik olarak tutum ise sözel ifadeleri davranış uygulamaya yönelik birer niyet olarak değerlendirilir (Chaiklin, 2011). İncelenen araştırmalarda öğrenciler büyük oranda salgına karşı olumlu tutum geliştirirken (Ikhlag et al., 2020; Olum et al., 2020; Peng et al., 2020; Yakar et al., 2020), olumlu tutuma sahip olmayan öğrenciler de mevcuttur (Lincango-Naranjo et al., 2020). Olumlu tutum geliştiren öğrenciler arasında ise hemşirelik öğrencileri ağırlıktadır (Ikhlag et al., 2020).

Tıp öğrencileri arasında, intörnlere ve stajyerler arasında risk algılamaları açısından anlamlı bir fark bulunmaktadır. Bunun sebebi ise intörnlere daha fazla deneyime sahip olması ve hasta bakımı konusunda kendilerine daha fazla güvenmeleri nedeniyle riski daha düşük algılamaları, daha az kaygı ve stres duymaları olabilir (Taghrir et al., 2020; Yakar et al., 2020).

Öğrencilerin bir kısmı gönüllü olarak sağlık kurumlarında çalışmak istemektedir (Jamdar, 2020; Olum et al., 2020; Peng et al., 2020; Yang et al., 2020) ve bunun sağlıkları için risk oluşturmayacağına inanmaktadır (Jamdar, 2020). Diğerleri ise hem gönüllü olmak istememekte hem de kurumların başarılı olamayacağına inanmaktadır (Lincango-Naranjo et al., 2020). Öğrencilerin ülkelerinin COVID-19'a karşı başarılı olamayacağını düşünmelerinin nedeni toplum ve hükümet arasında boşluk olması olabilir. Sağlık otoritelerinin kitlelerle iletişimini geliştirmeleri ve sağlık kontrol programlarında toplumun güvenini artırmaları gerekmektedir. Bu da sosyal medya kampanyaları, kamu spotları ve seminerlerle yapılabilir (Ikhlag et al., 2020). Bununla ilişkili olarak yapılan çalışmada televizyon izleyen ve radyo dinleyen öğrencilerde olumlu tutum geliştirme oranı %10 daha fazla bulunmuştur (Olum et al., 2020). Sağlık bakım ekiplerinin ve bilim insanlarının virüsle mücadeleyi kazanacağına inanan öğrenciler de mevcuttur (Hamza et al., 2020). Bilgi düzeyi yüksek olan son sınıf öğrencileri, sağlık ekiplerinin ve bilim adamlarının koronavirüs ile mücadeleyi kazanabileceğinden emin olduklarını ifade etmişlerdir (Hamza et al., 2020).

Öğrenciler ailelerini enfekte etmekten korkmakta ve bu nedenle onları ziyaret etmekten kaçınmaktadır (Ikhlag et al., 2020; Jamdar, 2020; Meo et al., 2020; Yakar et al., 2020). Türkiye'de pandemi sürecinde hizmet veren sağlık profesyonelleri ailelerinden uzak durmaktadır. Bu uygulama sağlık profesyonelleri-

nin ailelerini enfekte etme kaygılarını azaltmada etkili olabilir. Salgın sırasında ortaya çıkabilecek kaygı bireylerin salgına karşı tutumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Yakar et al., 2020).

Öğrenciler büyük şehirlerin karantina altına alınmasını desteklemektedir (Maheshwari et al., 2020). Ancak bireyler karantina süresince kendilerini umutsuz ve bitkin hissetmektedir, ayrıca ailelerinden ve arkadaşlarından duygusal olarak koptuklarını düşünmektedirler (Meo et al., 2020).

Öğrencilerin COVID-19'dan Korunma Davranışları

Kişisel koruyucu önlemler sağlık bilimleri öğrencileri tarafından genel olarak uygulanmaktadır (Salman et al., 2020). Bu uygulamalar arasında; el yıkama, el dezenfektanı kullanma, kalabalık yerlere gitmeme, maske kullanma, sosyal mesafeyi koruma, el sıkışmaktan kaçınma ve gereksiz seyahatten kaçınma yer almaktadır (Hamza et al., 2020; Maheshwari et al., 2020; Olum et al., 2020). Ancak bu uygulamaların tamamını uygulayan birey sayısı oldukça düşüktür (Lincango-Naranjo et al., 2020; Salman et al., 2020). Örneğin maske kullanma oranı neredeyse yarı yarıyadır ve bu durumun maske kullanımı bilgi düzeyi ile doğrudan ilişkili olduğu bulunmuştur (Hamza et al., 2020). Kadınlar, insandan insana bulaş riskiyle karşılaştıklarını daha mantıklı davranacaklarını ve kendilerini koruyabileceklerini ifade etmiştir (Peng et al., 2020). Koruyucu davranışlar arttıkça COVID-19'a karşı risk azalmaktadır. Aynı şekilde olumlu tutumlar da koruyucu davranışları pozitif şekilde etkilemektedir (Hamza et al., 2020; Taghrir et al., 2020). Türkiye'de yapılan çalışmada Sağlık Bakanlığı'nın belirlediği 14 kurala uyan katılımcıların daha yüksek derecede olumlu tutuma sahip olduğu bulunmuştur (Yakar et al., 2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İncelemeler sonucunda aynı alt başlıklar altında birbirine çok zıt sonuçların çıktığı gözlemlenmiştir. Ulusal anlamda birbirine eş eğitimler uygulanmadığı için veya araştırmalarda kullanılan anketlerin farklılıkları nedeniyle çok farklı sonuçlar çıkmış olabilir. Ayrıca çalışmaların genelinde anketlerin çevrimiçi şekilde doldurulduğu görülmüştür, bunun sonucunda oluşabilecek yanlış anlaşılmalardan kaynaklı cevaplamalarda sapmalar ortaya çıkmış olabilir (Maheshwari et al., 2020). Ek bir fark ise yapılan çalışmaların farklı dönemlerde (salgının erken/geç dönemlerinde) yapılmış olmasından kaynaklı olarak bilgi, tutum ve davranış seviyeleri farklı şekilde gözlemlenmiş olabilir.

İncelenen çalışmalarda demografik faktörler sınırlı tutulmuştur, bu yüzden ilerleyen çalışmalarda daha geniş bir demografik değerlendirilme yapılması önerilmektedir (Maheshwari et al., 2020). Ayrıca kesitsel araştırma tasarımının doğasından dolayı değişkenler arasındaki nedensellik tam olarak belirlenememiştir, bunun giderilmesi bu konu tekrar incelenebilir (Peng et al., 2020).

Mevcut çalışmalar Asya ve Orta Doğu'da yapılmıştır, salgının yoğun olarak yaşandığı bölgelerden olan Avrupa ülkelerinde yapılan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ülkemizde ise bu konuda yalnızca bir adet çalışma bulunmaktadır (Yakar et al., 2020). Daha kıyaslanabilir sonuçlar elde etmek için belirli bir anket formu ile daha geniş alanlarda (farklı şehirler, farklı

ülkeler), daha geniş örneklerle ve hem devlet hem de özel üniversitelerin sağlık bilimleri öğrencileri ile çalışılmış araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bu derlemede COVID-19'a karşı bilgi, tutum ve davranışlar öğrencilerin toplum tanılama becerileri de önem taşıdığından öncelikli olarak toplum açısından değerlendirilmiş, daha sonra öğrenci açısından incelenmiştir. Mevcut çalışmalar gelecekteki sağlık bakım ekibinin ve birçok bireye sunulacak olan bakımın eksik yönlerini ortaya koymak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmalar halk sağlığı acil durum planları tasarlanırken dikkate alınmalıdır (Modi et al., 2020; Peng et al., 2020).

Sonuçlar, sağlık ve eğitim otoritelerinin pandemiye yönelik özel eğitimleri planlarken cinsiyet, eğitim görülen bölüm, eğitim seviyesi, uygulamalı eğitim alıp almama gibi faktörlerin değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Peng et al., 2020; Yakar et al., 2020).

Finansal Kaynak: Bu çalışma sırasında çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması yoktur.

Tablo 1.: İncelenen Araştırmaların Yer, Amaç, Yöntem, Evren/Örneklem, Veri Toplama Yöntemi, Bulgular, Sonuç Ve Önerileri

Çalışmanın Adı	Yer	Amaç	Yöntem	Evren Örneklem	Veri Toplama Yöntemi	Bulgular	Sonuç	Öneriler
Paradigms about the COVID-2 pandemic: knowledge, attitudes and practices from medical students (Lincango-Naranjo et al., 2020)	Ekvador	COVID-19 hakkında daha iyi tıbbi eğitimi için rehber oluşturacak bilgi açığı, algı ve davranışları belirlemek.	Kesitsel Çalışma	Evren: 3.000 yeni mezun tıp öğrencisi Örneklem: 309 yeni mezun tıp öğrencisi	33 sorudan oluşan çevrimiçi anket formu	<p>Öğrencilerin;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çoğunluğu hasta ile yakın temasın bulaşma yolu olduğunu ve enfekte olan hastaların asemptomatik olabileceğini (%91,9); öksürük, ateş ve yorgunluğun COVID-19'un tipik semptomları olduğunu (%98,1) bilmektedir. • %97,1'i COVID-19'un tek tedavi yönteminin destekleyici tedavi olduğunu ve %90,3'ü alkol bulağı el dezenfektanı ile elleri yıkamanın ve maske kullanmanın koruyucu önlemler olduğunu farkındadır. • Yarıdan fazlası (%57,9) COVID-19 sağlık tesislerinde gönüllü çalışmak istemekte ve çoğu (%70,9) sağlık tesislerinin COVID-19'la mücadelede başarılı olacağına inanmaktadır. • Sadece %3'ü tamamıyla olumlu tutuma sahiptir. • Sadece %9,4'ü gerekli tüm önlemleri ve kişisel koruyucu ekipmanı aldığını bildirmiştir. • %99'u el yıkama işlemini daha sık kullandığını ve güvenilir kaynaklardan (%77,3), bilimsel makalelerden ve video konferanslardan %3,2) COVID-19 hakkında bilgi aldığını ifade etmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Birçok orta gelirli ülkede olduğu gibi, Ekvador da COVID-19'a yönelik hazırlık kapasitesine ve işlevsellik sağlama imkanına sahip değildir, bu nedenle öğrencilerin yüksek bilgi seviyesinden yararlanmak; onları COVID-19'a hazırlamak, eğitimi güçlendirmek, geliştirmek önemli bir fırsattır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal bir müfredat oluşturmak, tüm öğrencilerin eğitilmesi için en etkili yollardan biri olabilir. Öğrenciler COVID-19 ve afete hazırlık özelliğine yönelik çevrimiçi eğitim alabilir ve sağlık sistemleri öğrencileri en etkili olabilecekleri yerlere entegre eden iş akışlarını geliştirebilir.
Cross-Sectional Study on Awareness and Knowledge of COVID-19 among Senior pharmacy Students (Hamza et al., 2020)	Mısır	Son sınıf eczacılık öğrencilerinin COVID-19 salgını hakkında bilgi, tutum ve uygulamalarını değerlendirmek.	Kesitsel Çalışma	Evren: 470 eczacılık öğrencisi Örneklem: 204 eczacılık öğrencisi	18 sorudan oluşan çevrimiçi anket formu	<p>Öğrencilerin;</p> <ul style="list-style-type: none"> • %98'i COVID-19'un semptomlarının ateş, yorgunluk ve kuru öksürük olduğunu, yaşlı ve kronik hastalığı olan bireylerde daha ciddi sonuçlar oluşacağını bilmektedir. • %96'sı hastalık kişide mevcutsa ya da hasta olan birine bakıyorsa maske kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. • %87'si sağlık bakım ekiplerinin ve bilim insanlarının virüsle mücadelede kazanacağına inanmaktadır. • %87'si kalabalık yerlere gitmediğini, yarıısı (%50,5) ise dışarı çıkarken maske takmadığını belirtmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Eczacılık öğrencilerinin COVID-19 hakkında genel olarak bilgi sahibi oldukları sonucuna varılabilir. Maske takma hakkında bilgi uygulamaları yetersizdir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Gelecekteki eczacılar arasında enfeksiyon riskini azaltmak için stratejiler ve eğitim programlarının uygulanması önerilmektedir. • Son sınıf eczacılık öğrencileri, COVID-19'un ciddiyeti ve sonuçları konusunda daha fazla farkındalık kazanmalıdır.

Tablo 1.: Devam

Çalışmanın Adı	Yer	Amaç	Yöntem	Evren Örneklem	Veri Toplama Yöntemi	Bulgular	Sonuç	Öneriler
Awareness and Attitude of Undergraduate Medical Students towards 2019-novel Corona virus (Ikhtlag et al., 2020)	Pakistan	Sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19'a karşı bilgi, farkındalık ve tutumlarını değerlendirmek.	Kesitsel Çalışma	Örneklem: * 251 tıp öğrencisi * 43 dış hekimliği öğrencisi * 47 hemşirelik öğrencisi * 43 yardımcı sağlık personeli öğrencisi	25 sorudan oluşan yüz yüze anket formu	<ul style="list-style-type: none"> Öğrencilerin yaklaşık %80'i yeni koronavirüs hakkında bilgi sahibidir. Tıp ve hemşirelik öğrencilerinin bilgi düzeyi diğer öğrencilere göre çok daha iyi bulunmuştur. Öğrencilerin; Genel bilgi kaynakları sosyal medyadır (%53,1). %97,4'ü virüsün yapısı ve bulaş yolu hakkında doğru bilgiye sahiptir. %56'sı aile üyelerinden birisinin hasta olmasından korkmaktadır. Hemşirelik öğrencileri daha fazla olumlu üzere, öğrencilerin %80'i olumlu tutumlar sergilemiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> Tıp öğrencileri, COVID-19'a karşı disiplinler açısından açık farkla tatmin edici düzeyde farkındalık ve tutumlar göstermiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> Mevcut pandemi hakkında periyodik eğitim müdahaleleri ve daha fazla eğitim çabası gerekmektedir.
Attitude of Students towards Nursing Profession during the COVID Pandemic (Jamdar, 2020)	Hindistan	COVID-19 sürecinde öğrencilerinde hemşirelik mesleğine yönelik tutumlarını öğrenmek.	Kesitsel Çalışma	Evren: Mumbai'deki seçilmiş üniversitelerinde hemşirelik öğrencileri Örneklem: 130 hemşirelik öğrencisi	22 sorudan oluşan yüz yüze anket formu	<p>Öğrencilerin;</p> <ul style="list-style-type: none"> %77'si insanlara bakım vermekten onur duyduğunu beyanını tamamen kabul etmiştir. %94'ü bakım vermenin kendisine yaratıcı ve üretken olma fırsatları verdiğini kabul etmiştir. %79'u pandemi sürecinde bu meslekten dolayı sağlıklarının güvenli olmadığını ifade etmişlerdir. %73'ü, kendilerinin ve ailelerinin bu meslekten dolayı koronavirüs riski altında olduğunu düşünmemektedir. 	<ul style="list-style-type: none"> Öğrenciler hemşirelik mesleğine karşı olumlu bir tutum sergilemiştir. Araştırma öğrencilerin deneyimi ile anket formunda seçtikleri seçenek arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. 	<ul style="list-style-type: none"> Hemşirelik mesleğine devam edip etmeyecekleri konusunda ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarını kontrol etmek için bir çalışma yapılabilir. Halkın görüşü alınabilir. Bu çalışma diğer birçok profesyonel mesleğin öğrencileri için de yapılabilir. Benzer bir çalışma, meslek seçme eğilimindeki 12. Sınıf öğrencileri ve velileri için de yapılabilir.
Knowledge, attitude, and practice towards coronavirus disease 2019 (COVID-19) among medical students: A cross-sectional study (Maheshwari et al., 2020)	Hindistan	Tıp öğrencilerinin COVID-19'a karşı uygulamalarını değerlendirmek.	Kesitsel Çalışma	Evren: Uttarakhand'da bulunan devlet üniversitesinin tıp fakültesi öğrencileri Örneklem: 350 tıp öğrencisi	23 sorudan oluşan çevrimiçi anket formu	<p>Öğrencilerin;</p> <ul style="list-style-type: none"> %86,7'si yeni koronavirüs ana semptomlarını ilgili doğru cevap vermiştir. %92,4'ü semptomatik ve destekleyici tedavinin önemini farkındadır. %92,7'si virüsün bulaş yollarını bilmesinde rağmen, yalnızca %50,3'ü normal vatandaşların da cerrahi maske takması gerektiğini düşünmüştür. %76,6'sı medyada COVID-19 virüsü ile ilgili haberlere çok fazla maruz kaldığını düşünmüştür. %94,1'i şehirler arası yasağı desteklemektir. %98,6'sı salgın sırasında gereksiz seyahat ve dışarı çıkmadan kaçınmıştır. %90'ından fazlası el dezenfektanı kullanmış, ellerini yıkamış ve maske takmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> COVID-19 salgını sırasında, öğrencilerin %92,7'sinin COVID-19 hakkında kapsamlı bilgiye sahip olduğu ve %80'inden fazlasının COVID-19'a karşı olumlu bir tutum sergilediği bulunmuştur. 	<ul style="list-style-type: none"> Anket öğrenciler tarafından öz bildirimle dayalı yanıtlanması nedeniyle, hataların veya bilgilerin yanlış temsil edilmesinin olasılığı yüksektir. Demografik değişkenler çoğaltımalıdır. COVID-19 ile ilişkili bilgi, tutum ve davranışın çeşitli şehir ve ülkelerde ölçülmesi için daha fazla çalışma yapılmalıdır.

Tablo 1.: Devam

Çalışmanın Adı	Yer	Amaç	Yöntem	Evren Örneklem	Veri Toplama Yöntemi	Bulgular	Sonuç	Öneriler
COVID-19 Pandemic: Impact of Quarantine on Medical Students' Mental Wellbeing and Learning Behaviors (Meo et al., 2020)	Suudi Arabistan	Karantınanın tıp öğrencilerinin mental sağlık ve öğrenme davranışları üzerindeki etkisini araştırmak.	Tanımlayıcı Çalışma	<u>Evren:</u> Çalışmada evren tanımlanmamıştır. <u>Örnekleme:</u> 625 tıp öğrencisi	20 sorudan oluşan çevrimiçi anket formu	Öğrencilerin; •%45,8'i sık sık yeni koronavirüs enfekte olabileceğini düşünmektedir. • %44,25'i ailelerinden ve arkadaşlarından duygusal olarak kopuk hissettiklerini ifade etmiştir. • %38'i karantina döneminde umutsuz, bitkin veya duygusal olarak tepkisiz hissetmektedir. • %59,3'ü COVID-19'la ilgili bilgileri okumak ve takip etmek için çok zaman harcamaktadırlar. • %54,2'si kaygılı hissetmekte ve uykusuzluk çekmektedir. • %59,4'ü ailesini enfekte etmekten korktuğu için onları ziyaret etmemektedir.	<ul style="list-style-type: none"> Çalışmaya katılan tıp öğrencilerinin dörtte birinin iki haftalık karantina döneminde depresyonda oldukları bulunmuştur. 	<ul style="list-style-type: none"> Ruhsal sağlığın sağlanması için müdahalelere ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda dengeli beslenme, evde egzersiz, yeterli uyku ve sağlıklı fiziksel, entelektüel ve eğitim faaliyetleri uygulanabilir.
COVID-19 Awareness among Healthcare Students and Professionals in Mumbai Metropolitan Region: A Questionnaire Based Survey (Modi et al., 2020)	Hindistan	Mumbai Büyükşehir Bölgesi'ndeki sağlık çalışanları ve öğrencilerin COVID-19 hastalığı ve enfeksiyon kontrol uygulamalarına yönelik farkındalığı değerlendirilmek.	Tanımlayıcı Çalışma	<u>Evren:</u> 4450 kişi <u>Örnekleme:</u> 1562 kişi (141 yardımcı sağlık personeli, 142 diş hekimi ve diğ. hekimliği öğrencisi, 172 hekim, 517 tıp öğrencisi, 12 idari personel, 379 hemşire ve hemşirelik öğrencisi, 37 paramedik, 163 fizyoterapist/fizik tedavi ve rehabilitasyon öğrencisi)	17 sorudan oluşan çevrimiçi anket formu	<ul style="list-style-type: none"> Yanıt verenlerin sadece %22,6'sı COVID-19'a neden olan virüsün başlangıçta 2019-nCoV olarak ve daha sonra SARS-CoV-2 olarak adlandırıldığını bilmektedir. Doğru cevapların çoğu tıp fakültesi öğrencileridir (%48,9). Maske/solunum cihazı uygulaması hakkında doğru cevapların çoğu hemşirelik bölümü (%43) ve lisans tıp öğrencileri (%42,2) tarafından verilmiştir. Kesin COVID-19 hastası için gerekli izolasyon prosedürlerini en iyi bilen grup fizyoterapistlerdir (%60,1). 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık çalışanları ve öğrencilerin, COVID-19 hakkında yeterli farkındalığının olduğu gösterilmiştir (%71,2). Doğru yanıtların en yüksek yüzdesi tıp öğrencilerinden, en düşük yüzdesi ise idari personelden alınmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> İdari personel, yardımcı sağlık personeli ve hemşirelik dahil olmak üzere tüm sağlık öğrencileri ve çalışanlarına periyodik eğitimsel web seminerlerinin düzenlenmesi daha fazla farkındalık yaratmak için yararlı ve güvenli bir araç olabilir.

Tablo 1.: Devam

Çalışmanın Adı	Yer	Amaç	Yöntem	Evren Örneklem	Veri Toplama Yöntemi	Bulgular	Sonuç	Öneriler
Perspective of Medical Students on the COVID-19 Pandemic: Survey of Nine Medical Schools in Uganda (Olum et al., 2020)	Uganda	Uganda'daki tıp öğrencilerinin COVID-19 salgını hakkında bilgi, tutum ve uygulamalarını belirlemek.	Kesitsel Çalışma	<u>Evren:</u> 6.000-8.000 tıp öğrencisi <u>Örneklem:</u> 2.500 tıp öğrencisi	22 soruluk çevrimiçi anket formu	Öğrencilerin: • %95'i ateşi, %85'i öksürüğü ve %88'i nefes almada güçlüğü COVID-19'un ana klinik semptomları olarak tanımlamıştır. • Sadece %19'u miyaljinin COVID-19'un ana klinik semptomlarından olduğunu bilmektedir. • Dergi veya makaleleri ve internet sitelerini bilgi kaynağı olarak kullanan öğrenciler diğerlerine göre daha yeterli bilgiye sahiptir. • Dördüncü sınıflındakileri birinci sınıftakilere göre daha fazla bilgiye sahiptir. • Öğrencilerin %74'ü COVID-19'a karşı olumlu bir tutuma sahiptir. • %80'i çağrındıklarında COVID-19 hastalarının tedavisine katılmaya isteklidir. • %7'si COVID-19'un önlenmesine yönelik iyi uygulamalara sahiptir. • Öğrencilerin çoğu sosyal bir mesafeyi korumakta, el sıkışmaktan kaçınmakta ve yüzlerine dokunmadan önce ellerini yıkamaktadır.	• Tıp öğrencilerinin 9/10'unun yaş, cinsiyet, eğitim, üniversiteleri ve aldıkları eğitime bakmaksızın yeterli düzeyde bilgiye sahip olduğu bulunmuştur.	• Uluslararası olarak sunulan ücretsiz kurslar, klinik yönetim kılavuzları ve web seminerleri gibi çevrimiçi sağlık bilgi kaynaklarına sürekli erişim, tıp öğrencileri arasında bilgi, tutum ve uygulamaları geliştirmeye yardımcı olabilir.
Knowledge, attitude and preventive practices related to COVID-19: a cross-sectional study in two Pakistani university populations (Salman et al., 2020)	Pakistan	Pakistan'ın iki üniversitesinde öğrencilerin COVID-19 ile ilgili bilgi, tutum ve korunma uygulamalarını değerlendirmek.	Kesitsel Çalışma	<u>Evren:</u> 20.000 öğrenci <u>Örneklem:</u> 417 öğrenci (68 tıp öğrencisi, 293 eczacılık öğrencisi, 56 yardımcı sağlık personeli öğrencisi)	45 sorudan oluşan yüz yüze anket formu	Öğrencilerin: • %62'sinin yeni koronavirüs ana bilgi kaynağı sosyal medyadır. • %44,7'si COVID-19 inkübasyon sürecini bilmemektedir. • Yarısı (%50,2) COVID-19 ile ilgili iyi derecede bilgiye sahiptir. • %72,4'ü COVID-19'dan korkmaktadır. • %65,4'ü olumlu tutum sergilemektedir. • %36,5'i koruyucu uygulamaları iyi derecede uygulamaktadır.	• Öğrenciler COVID-19 hakkında yeterli bilgi ve tutumlara sahiptir, ancak hastalıkla ilgili korunma uygulamaları yetersizdir.	• Sosyal mesafe, el yıkama, öksürürken kol için kullanma gibi koruyucu uygulamaları geliştirmek için daha çok sayıda kampanyaya ihtiyaç vardır. Bu amaçla daha fazla iletişim kanalı kullanılmalıdır.

Tablo 1: Devam

Çalışmanın Adı	Yer	Amaç	Yöntem	Evren Örneklem	Veri Toplama Yöntemi	Bulgular	Sonuç	Öneriler
Knowledge, Attitude and Practice Associated with COVID-19 among University Students: a Cross-Sectional Survey in China (Peng et al., 2020)	Çin	Üniversite öğrencileri arasında devam eden halk sağlığı eğitiminin durumunu anlamak.	Kesitsel Çalışma	Örneklem: 872 üniversite öğrencisi (442 tıp öğrencisi, 453 diğer bölümlerden öğrenciler)	22 soruluk yüz yüze anket formu	<ul style="list-style-type: none"> Tıp öğrencilerinin %99,3'ü ve diğer diğer öğrencilerin %98,4'ü COVID-19'un bulaş yolunu; tıp öğrencilerinin %69,3'ü ve diğer öğrencilerin %63,57'si COVID-19'un inkübasyon süresini ve tıp öğrencilerinin %99,7'si ve diğer öğrencilerin %98,19'u COVID-19'un klinik tablosunu bilmektedir. %73,81'i COVID-19 bulaşmasından korkma, salgının erkenden bitmesini umma, vahşi hayvan tüketimeme, halk sağlığı problemlerine karşı güçlü olma konularında olumlu tutuma sahipti. %87,94'ü ateşi ve kuru öksürüğü olduğunda ne yapacağını bilme, gönüllü olarak ülkeye hizmet etme, hasta bireylerle yakın temasta ne yapması gerektiğini bilme, COVID-19'u yenmiş biriyle buluşma ve salgın bittiğinde bir plana sahip olma özelliklerini taşımaktadırlar. Bilgi, tutum ve davranışlar açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> Tıp veya diğer bölümler fark etmesizin Çinli üniversite öğrencilerinin çoğu mevcut halk sağlığı kampanyasının etkinliğini gösteren temel bilgiler konusunda bilgilendirilmiştir ve COVID-19'a karşı olumlu tutum ve proaktif uygulamaya sahiptir. 	<ul style="list-style-type: none"> Halk sağlığı eğitimleri formüle edilirken ve salgına karşı önleyici tedbirler geliştirilirken cinsiyet ve okul türünün dikkate alınması gerekmektedir.
COVID-19 and Iranian Medical Students: A Survey on Their Related-Knowledge, Preventive Behaviors and Risk Perception (Taghrir et al., 2020)	İran	Salgının bağlamsının ilk haftasındaki da tıp öğrencilerinin COVID-19 ile ilgili bilgilerinin önleyici davranışlarını ve risk algılamasını değerlendirmek.	Kesitsel Çalışma	Evren: 5.000 tıp öğrencisi Örneklem: 240 tıp öğrencisi	26 sorudan oluşan çevrimiçi anket formu	<ul style="list-style-type: none"> Öğrencilerin; Kadın olanlarında risk algısı daha düşük bulunmuştur. Acil serviste eğitim alanlarının dahili ve cerrahi servisler gibi diğer servislerde eğitim alanlarına göre yeni koronavirus risk algısı düşüktür. Önleyici davranışları ve risk algısı arasında negatif ilişki vardır. 	<ul style="list-style-type: none"> İranlı tıp öğrencileri, koruyucu davranışlarda yüksek düzeyde bilgiye ve uygulamaya sahiptir. Ancak risk algısı orta düzeydedir. Kendiliğinden bildirilen koruyucu davranışlar ile risk algısı arasında ki negatif korelasyon bu çalışmada en ilginç bulgudur. 	<ul style="list-style-type: none"> Riskli bir grup olarak tıp fakültesi öğrencilerinin, COVID-19'u daha ciddiye alması gerekmektedir.
Knowledge regarding 2019 novel coronavirus infection among final year health science students at Arbaminch College of Health Sciences, Southern Ethiopia: a cross-sectional study (Wogayehu et al., 2020)	Etiyopya	Koronavirüs hakkında sağlık bilimi öğrencilerinin bilgilerini ve öğrenciler arasında yeni tip koronavirus belirlenici faktörlerini incelemek.	Kesitsel Çalışma	Evren: 980 sağlık bilimleri öğrencisi Örneklem: 304 sağlık bilimleri öğrencisi (165 Eczacılık öğrencisi, 116 ebelik öğrencisi, 181 hemşirelik öğrencisi, 151 tıbbi laborantlık öğrencisi, 148 sağlık bilimi öğrencisi, 219 health extension programı öğrencisi)	33 sorudan oluşan anket formu	<ul style="list-style-type: none"> Öğrencilerin; %17,4'ü yeni koronavirus aşısının bulunmadığını biliyordu. %29,9'u, doğrulanmış yeni korona virüs vakasında enfeksiyonun klinik semptomları geçene kadar izolasyonun devam etmesi gerektiğini biliyordu. Sadece %26,3'ü koruyucu önlem bilgisi olarak, öksürme veya hapsirmesi olanlardan sosyal mesafede (en az altı fit) olmak gerektiğini farkındaydı. Müslüman olanlarının Ortodoks Hristiyan olanlarına göre 5,7 kat iyi bilgi puanı vardı. Bekar olanlarının evli olanlara göre yeni korona virüsü enfeksiyonu hakkında daha az bilgisi bulunmaktadı. 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık bilimi öğrencileri arasında COVID-19 hakkında bilgi eksikliğinin olduğu sonucuna varılabilir. Kadınlarda, kırsald bölgede yaşayanlarda ve sosyal medya kullananmayanlarda COVID-19 bilgi yeterliliği tespit edilmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> Hastalık prevalansı ve ölüm oranı katlanarak artarken, sağlık bilimi kolejinin ve sağlık yetkilerinin ölümcül virüsü yönetme yeteneklerini yeniden incelemeleri gerekir.

Tablo 1.: Devam

Çalışmanın Adı	Yer	Amaç	Yöntem	Evren Örnekleme	Veri Toplama Yöntemi	Bulgular	Sonuç	Öneriler
Knowledge, attitudes, social responsibilities and career plans toward Corona Virus Disease 2019(Covid-19) among Chinese clinical medical students (Yang et al., 2020)	Çin	Çinli tıp öğrencilerinin Covid-19'a karşı bilgi, tutum ve sosyal sorumluluklarını değerlendirmek.	Tanımlayıcı Çalışma	<u>Evren:</u> Çalışmada evren tanımlanmamıştır. <u>Örnekleme:</u> 889 tıp öğrencisi	16 sorudan oluşan yüz yüze anket formu	<ul style="list-style-type: none"> Klinik öğrenme evresindeki tıp öğrencilerinin, temel öğrenme evresindekilere daha yüksek düzeyde klinik bulgu, muayene ve taburculuk bilgisine sahip oldukları bulunmuştur. 8 yıllık klinik tıp öğrencilerinin sosyal sorumlulukları 5 yıllık öğrencilerle benzer saptanmıştır. Öğrencilerin %12,5'i salgın sırasında en ağır iş yüküne sahip birkaç bölüme tercih edeceğini bildirmiştir (Bulaşıcı hastalık bölümü, %1,2; Solunum departmanı, %3,6; Yoğun bakım veya acil servis, %7,7). 	<ul style="list-style-type: none"> Özellikle klinik belirtiler konusundaki Covid-19 bilgisi, klinik öğrenme evresindeki öğrencilerin temel öğrenme düzeyindeki öğrencilerden daha iyi düzeydedir. Yeni kayıtlı klinik tıp öğrencilerinin mesleki mutluluk ve sosyal sorumluluk beklentileri, mezun tıp öğrencilerinin beklentilerinden daha yüksektir. Yeni kayıtlı klinik tıp öğrencilerinin mesleki mutluluk ve sosyal sorumluluk beklentilerinin farklı klinik branşlarla ilişkisi bulunmamıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> Gelecekteki stratejiler, tıp öğrencilerinin mesleki kimliğini ve aidiyet duygusunu korumaya odaklanmalıdır.
Knowledge, attitude and anxiety of medical students about the current COVID-19 outbreak in Turkey (Yakar et al., 2020)	Türkiye	Tıp fakültesi öğrencilerinin COVID-19 hakkındaki bilgi, tutum ve davranışlarını ve salgının öğrencilerin kaygı düzeyleri üzerindeki etkisini değerlendirmek.	Kesitsel Çalışma	<u>Evren:</u> 1.144 tıp öğrencisi <u>Örnekleme:</u> 530 tıp öğrencisi	<ul style="list-style-type: none"> 30 sorudan oluşan çevrimiçi anket formu Durumluk-Süreklilik Kaygı Envanteri 	<ul style="list-style-type: none"> Katılımcıların en fazla doğru yanıtladığı soru, COVID-19'un nedenine ilişkin soruyken; en az doğru yanıtladığı soru, COVID-19'un insanlarda nasıl ilerlediğidir. Klinik dönemdeki öğrenciler, klinik öncesindeki öğrencilere göre hastalığa ilişkin faktörleri, hastalığın seyri, hastalığın birinci basamak tedavisi ve hastalığa uygun bir aşı olup olmadığı hakkında sorulara daha yüksek oranda doğru cevap vermiştir. Öğrenciler COVID-19'a karşı olumlu bir tavır sergilemektedir. El yıkama ise en olumlu tutumu gösterdikleri kuraldır. Klinik dönem öğrencilerinin daha tutum puanı preklinik öğrencilerden daha yüksektir. Bilgi puanı erkeklerde daha yüksek iken, tutum puanı kadınlarda daha yüksektir. Tutum puanları ile durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında negatif korelasyon bulunmuştur. 	<ul style="list-style-type: none"> Tıp öğrencileri, COVID-19'e karşı yeterli bilgi düzeyine ve olumlu tutuma sahiptir. Klinik dönemdeki öğrencilerin klinik öncesi dönem öğrencilere göre bilgi ve tutum seviyeleri daha yüksektir. Salgının neden olduğu kaygı, katılımcıların olumlu tutum sergilemelerini azaltabilir. 	<ul style="list-style-type: none"> COVID-19 ile mücadelede, bireylerin bilgi ve olumlu tutum davranışlarını artıracak önerilere ek olarak, salgının neden olduğu kaygıyı azaltmak için önlem alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abdelhafiz, A. S., Mohammed, Z., Ibrahim, M. E., Ziady, H. H., Alorabi, M., Ayyad, M., & Sultan, E. A. (2020). Knowledge, perceptions, and attitude of Egyptians towards the novel coronavirus disease (COVID-19). *Journal of Community Health*, 45:881–890. doi:10.1007/s10900-020-00827-7
- Alzoubi, H., Alnawaiseh, N., Al-Mnayyis, A., Abu-Lubad, M., Aqel, A., & Al-Shagin, H. (2020). COVID-19 - Knowledge, attitude and practice among medical and non-medical university students in Jordan. *Journal of Pure and Applied Microbiology*, 14(1), 17-24. doi:10.22207/JPAM.14.1.04
- Andermann, A. (2016). Taking action on the social determinants of health in clinical practice: a framework for health professionals. *Canadian Medical Association Journal*, 188(17-18), E474-E483. doi:10.1503/cmaj.160177
- Babiker, A., El Hussein, M., Al Nemri, A., Al Frayh, A., Al Juryyan, N., O Faki, M., . . . Al Zamil, F. (2014). Health care professional development: Working as a team to improve patient care. *Sudanese Journal of Pediatrics*, 14(2), 9-16.
- Blanco-Donoso, L. M., Garrosa, E., Moreno-Jiménez, J., Gálvez-Herrer, M., & Moreno-Jiménez, B. (2020). Occupational psychosocial risks of health professionals in the face of the crisis produced by the COVID-19: From the identification of these risks to immediate action. *International Journal of Nursing Studies Advances* 2, 100003. doi:10.1016/j.ijnsa.2020.100003
- Bragazzi, N. L., Ricco, M., Pacifico, A., Malagoli, P., Kridin, K., Pigatto, P., & Damiani, G. (2020). COVID-19 knowledge prevents biologics discontinuation: Data form an Italian multicenter survey during RED-ZONE declaration. *Dermatologic Therapy*, 33(e13508), 1-8. doi:10.1111/dth.13508
- Chaiklin, H. (2011). Attitudes, behavior, and social practice. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 38(1), 31-54.
- Eurofound. (2019). *Working conditions and workers' health*. Retrieved from https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18041en.pdf
- Ferdous, Z., Islam, S., Sikder, T., Mosaddek, A. S. M., Valdivia, Z., & Gozal, D. (2020). *Knowledge, attitude, and practice regarding COVID-19 outbreak in Bangladesh: An online-based cross-sectional study*. Retrieved from <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.05.26.20105700v2.full.pdf>
- Hamza, M. S., Badary, O. A., & Elmazar, M. M. (2020). Cross-sectional study on awareness and knowledge of covid-19 among senior pharmacy students. *Journal of Community Health*, 15, 1-8. doi: 10.1007/s10900-020-00859-z
- Hawryluck, L., Gold, W. L., Robinson, S., Pogorski, S., Galea, S., & Styra, R. (2004). SARS control and psychological effects of quarantine, Toronto, Canada. *Emerging Infectious Diseases*, 9(7), 1206-1212. doi:10.3201/eid1007.030703
- Ikhlag, A., Bint-E-Riaz, H., Bashir, I., & Ijaz, F. (2020). Awareness and attitude of undergraduate medical students towards 2019-novel corona virus. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(COVID19-S4):COVID19-S32-S36 doi:10.12669/pjms.36.COVID19-S4.2636
- Jamdar, K. (2020). Attitude of students towards nursing profession during the COVID pandemic. *UGC Care Journal*, 31(37), 347-352.
- Lincango-Naranjo, E., Solis-Pazmino, P., Rodriguez-Villafuerte, S., Lincango-Naranjo, J., Vinuesa-Moreano, P., Barberis-Barcia, G., . . . Soto-Becerra, P. (2020). *Paradigms about the COVID-2 pandemic: knowledge, attitudes and practices from medical students* Retrieved from <https://www.medrxiv.org/content/medrxiv/early/2020/06/09/2020.05.21.20105858.full.pdf>
- Maheshwari, S., Gupta, P., Sinha, R., & Rawat, P. (2020). Knowledge, attitude, and practice towards coronavirus disease 2019 (COVID-19) among medical students: A cross-sectional study. *Journal of Acute Disease*, 9(3), 100-104. doi:10.4103/2221-6189.283886
- Meo, S. A., Abukhalaf, A. A., Alomar, A. A., Sattar, K., & Klonoff, D. C. (2020). COVID-19 pandemic: impact of quarantine on medical students' mental wellbeing and learning behaviors. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(COVID19-S4):S43-S48. doi:10.12669/pjms.36.COVID19-S4.2809
- Modi, P., Nair, G., Uppe, A., Modi, J., Tuppekar, B., Gharpure, A., & Langade, D. (2020). COVID-19 Awareness among healthcare students and professionals in Mumbai metropolitan region: a questionnaire-based survey. *Cureus*, 12(4): e7514. doi:10.7759/cureus.7514
- O'Sullivan, T. L., & Phillips, K. (2019). From SARS to pandemic influenza: the framing of high-risk populations. *Natural Hazards*, 98, 103-117. doi:10.1007/s11069-019-03584-6
- Olum, R., Kajjimu, J., Kanyike, A. M., Chekwech, G., Wekha, G., Nassozi, D. R., . . . Bongomin, F. (2020). Perspective of medical students on the COVID-19 pandemic: Survey of nine medical schools in Uganda. *JMIR Public Health and Surveill*, 6(2), e19847. doi:10.2196/19847
- Peng, Y., Pei, C., Zheng, Y., Wang, J., Zang, K., Zheng, Z., & Zhu, P. (2020). *Knowledge, attitude and practice associated with COVID-19 among university students: A cross-sectional survey in China*. Retrieved from <https://www.researchsquare.com/article/rs-21185/v1>
- Rahman, A., & Sathi, N. J. (2020). Knowledge, attitude, and preventive practices toward COVID-19 among Bangladeshi internet users. *Electronic Journal of General Medicine*, 17(5), em245. doi:<https://doi.org/10.29333/ejgm/8223>
- S.B. (2020a). *COVID-19 (yeni koronavirüs hastalığı) nedir?* Retrieved from <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir>
- S.B. (2020b). *COVID-19 (SARS-CoV2 enfeksiyonu) rehberi*. T.C. Sağlık Bakanlığı Retrieved from <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-rehberi.html>
- S.B. (2020c). *Türkiyedeki güncel durum*. Retrieved from <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- Salman, M., Ul Mustafa, Z., Asif, N., Zaidi, H. A., Hussain, K., Shehzadi, N., & Saleem, Z. (2020). Knowledge, attitude and preventive practices related to COVID-19: a cross-sectional study in two Pakistani university populations. *Drugs & Therapy Perspectives*. 36, 319–325. doi:10.1007/s40267-020-00737-7
- Schoeb, V. (2016/4). Healthcare service in Hong Kong and its challenges the role of health professionals within a social model of health. *China Perspectives*, 51-58. doi:10.4000/chinaperspectives.7118

- Ssebuufu, R., Sikakulya, F. K., Binezero, S. M., Wasingwa, L., Nganza, S. K., Ibrahim, B., & Kyamanywa, P. (2020). *Awareness, knowledge, attitude and practice towards measures for prevention of the spread of COVID-19 in the Ugandans: A nationwide online cross sectional Survey*. Retrieved from <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.05.05.20092247v1.full.pdf+html>
- Taghrir, M. H., Borazjani, R., & Shiraly, R. (2020). COVID-19 and Iranian medical students; a survey on their related knowledge, preventive behaviors and risk perception *Archives of Iranian Medicine*, 23(4), 249-254. doi:10.34172/aim.2020.06
- Tomar, B. S., Singh, P., Suman, S., Raj, P., Nathiya, D., Tripathi, S., & Chauhan, D. S. (2020). *Indian community's knowledge, attitude & practice towards COVID-19*. Retrieved from <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.05.05.20092122v1.full.pdf+html>
- Urooj, U., Ansari, A., Siraj, A., Khan, S., & Tariq, H. (2020). Expectations, fears and perceptions of doctors during COVID-19 pandemic. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(COVID19-S4). doi:10.12669/pjms.36.COVID19-S4.2643
- WHO. (2020). COVID-19 situation report-174. Retrieved from https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200712-covid-19-sitrep-174.pdf?sfvrsn=5d1c1b2c_2
- Wogayehu, B., Taye, W., Chisha, Y., & Faraja, K. (2020). *Knowledge regarding 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) infection among final year health science students at Arbaminch College of Health Sciences, Southern Ethiopia: a cross-sectional study* Retrieved from <https://europepmc.org/article/ppr/ppr155113>
- Wu, D., Wu, T., Liu, Q., & Yang, Z. (2020). The SARS-CoV-2 outbreak: What we know. *International Journal of Infectious Diseases*, 94, 44-48. doi:10.1016/j.ijid.2020.03.004
- Yakar, B., Öztürk Kaygusuz, T., Pirincci, E., Onalan, E., & Ertekin, Y. H. (2020). Knowledge, attitude and anxiety of medical students about the current COVID-19 outbreak in Turkey. *Family Practice and Palliative Care*, 5(2), 36-44. doi:10.22391/fppc.737469
- Yang, H., Zhenng, Y., Yu, F., Cheng, B., Zhu, Z., Liao, S., . . . Wang, F. (2020). *Knowledge, attitudes, social responsibilities and career plans toward Corona Virus Disease 2019 (Covid-19) among Chinese clinical medical students*. Retrieved from https://assets.researchsquare.com/files/rs-27032/v1_stamped.pdf
- Zhong, B. L., Luo, W., Li, H. M., Zhang, Q. Q., Liu, X. G., Li, W. T., & Li, Y. (2020). Knowledge, attitudes, and practices towards COVID-19 among Chinese residents during the rapid rise period of the COVID-19 outbreak: a quick online cross-sectional survey. *International Journal of Biological Sciences*, 16(10), 1745-1752.